

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA - MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI 'Xorijiy

mamlakatlar iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik" fakulteti

Bitiruv malakaviy ishi

Mavzu: XITOYDA IQTISODIY ISLOHOTLARNING O'ZIGA HOS
HUSUSIYATLARI

Bajardi: 5342500 - "Xitoyshunoslik" ta'lim yo'nalishi bitiruvchisi Azizov

Jamshid Musulmon o'g'li _____

Ilmiy rahbar: g.f.d.professor,Soliyev A.S _____

TOIIIKEHT 2014
MUNDARIJA

KIRISH	3
1 - BOB. XITOIDA IQTISODIY ISLOHOTLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI .	7
1.1. Xitoy iqtisodiy islohotlarning mohiyati, bosqichlari	7
1.2. Xitoy iqtisodiyotining rivojlanishi va uning tarkibiy tuzulishi	14
1.3. Xitoyning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va rivojlanish istiqbollari.....	22
2- BOB. XITOIDA IQTISODIY ISLOHOTLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	
ISLOHOTLARI TAJRIBASINI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIGA	
QO'LLASH	
IMKONIYATLARI	42
2.1. Xitoy Xalq Respublikasi va O'zbekiston Respublikalari o'rtasida dastlabki aloqalarning o'rnatilishi.....	42
2.2. Xitoyning O'zbekiston Respublikasi bilan hamkorlikning asosiy yo'nalishlari	47
XULOSA.....	54

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Rivojlanayotgan mamlakatlar qatoridan o'rin olgan Xitoy Xalq Respublikasi hozirgi kunda qudratli davlatlar hisoblangan AQSH, Yaponiya, Evropa Ittifoqi davlatlari va Rossiya bilan iqtisodiy, ijtimoiy va ilmiy texnikaviy rivojlanish bo'yicha raqobatlashish darajasiga chiqdi. Chunki, Xitoy bugungi kunda xalqaro maydonda o'zining xalqaro munosabatlari, iqtisodiy rivojlanishi va ijtimoiy hayotidagi olib borayotgan siyosati bilan ajrali turadi va u muayyan zamonaviy salohiyatga egadir¹.

Hozirda Xitoy dunyoning 170dan ortiq mamlakatlari bilan ham siyosiy, ham iqtisodiy, ham madaniy aloqalarni faol olib bormoqda. Oxirgi 30 yil ichida, ya'ni 1978 yildan so'nggi davrda, Xitoy iqtisodi va siyosatida muhim o'zgarishlar yuz berdi. 1979 - yildagi mamlakatda boshlangan iqtisodiy islohotlar jarayoni bugungi kunga kelib Xitoyni yuksak darajaga chiqishga asosiy sabab bo'ldi. Bu quyidagi islohotlar:

Birinchi: Xitoy sotsialistik tizimni saqlab qolgan holda, bozor iqtisodiyotidan foydalanib kelmoqda. Bu bosqichda asosan rejali, markazlashgan iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tish va mulkchilikning turli shakllarini tashkil etish orqali keyingi bosqichga zamin yaratildi va shu bilan birga xususiy korxonalarini ochish, ochiq iqtisodiy zonalarni barpo qilish hamda mamlakatda kop' qirrali iqtisodiyotni shakllantirishdan iborat. Shu bilan birga, islohotlarning asosiy yo'nalishlari, eng birinchi navbatda qishloq xo'jaligi sohasi qilib belgilandi va alohida e'tibor qaratigan.

Ikkinchi: Mamlakatda tashkil etilgan xo'jalik yurutish tizimini shakllantirishda va sanoatlantirish siyosatini amalga oshirishda zamonaviy texnika va texnologiyalardan mohirlik bilan foydalanmoqda. Bu bosqich o'z navbatida ikki davrdan iborat bo'lib ular 1984 - 1988 yillar va 1988 - 1991 yillarni qamrab oladi. Birinchi davrda mamlakatda iqtisodiy o'sish ancha sezilarli bo'lib, unda asosan, rejali markazlashgan iqtisodiyot bilan birga, bozor iqtisodiyotini bevosita olib borish o'zining ijobiy natijalarini bera boshladi. Ikkinchi davrda esa Xitoy sanoatida keskin o'zgarishlar yuz berdi. Bu o'zgarishlar natijasida Xitoy xalq xo'jaligining rivojlanish uchun yaxshi sharoitlar yaratildi.

Uchinchi: 1979 - yilda e'lon qilingan" Ochiq eshiklar — siyosati mamlakatni butun dunyoga tanitib, xorijiy sarmoyalar jalb qilishga xizmat qilmoqda. Mazkur bosqichda asosan Xitoy o'zining — ochiq eshiklar — siyosatini muvaffaqiyatli olib borishi natijasida tashqi iqtisodiy

---

¹ Karimov I.A.. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. - T.: "O'zbekiston", 2011.

aloqalarni ham bir muncha tikladi. Unda mamlakatga xorijiy sarmoyalar kirib kelishi uchun yaratilgan

JI

investitsion iqlim natijasida, chet el sarmoyalar kirib kela boshladi .

Ushbu islohotlar Xitoyning milliy rivojlanish xususiyatlarini o'z ichiga olgan bo'lib, amalga oshiriladigan iqtisodiy islohotlar yo'nalishini taktik va strategik tomonidan aniq belgilab berdi. Hozirgi kunda Xitoy hukumati va Xitoy Kommunistik Partiyasi tomonidan belgilangan mamlakatning kelajak rivojlanish rejasi bo'yicha mamlakat iqtisodiyotini 2021 - yilgacha qisman va 2049 yilgacha to'liq yangilash ko'zda tutilgan. Shu o'rinda Xitoy Xalq Respublikasi singari O'zbekiston Respublikasi ham iqtisodiy islohotlar jarayoniga yuz tutib, hozirgi kunda ushbu jarayonni chuqurlashtirish bosqichi amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi milliy iqtisodiyotni har tomonlama rivojlantirish faol tashqi iqtisodiy strategiya yuritishni talab qiladi. Milliy iqtisodiyot sohalarini rivojlantiruvchi investitsiyalar oqimini faollashtirishda to'g'ri tashqi iqtisodiy faoliyat olib borish iqtisodiy yuksalishning yangi bosqichini boshlab beradigan asosiy omil hisoblanadi.

Prezident I.Karimov ta'kidlaganidek: "Xitoy va O'zbekiston o'rtasidagi do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnomani hayotga astoydil tatbiq qilish maqsadidan chekinmaydi, chunki " O'zbekiston - Xitoy munosabatlarini

-5

mustahkamlash o'ta muhim ahamiyatga ega" .

Hozirgi integratsiyalashuv jarayoni hamda murakkab globallashuv ta'siri ostida Xitoy Xalq Respublikasi iqtisodiyoti tom ma'noda kamolot sari olg'a qadam tashamoqda. Uning tashqi iqtisodiy muhiti esa ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarga namuna vazifasini bajarmoqda.

Xitoyning "Ochiqlik siyosati" esa davlatning o'z kuchiga suyanishi bil an bir qatorda samarali tashqi iqtisodiy faoliyat yuritishi uchun qulay atmosferani tashkil etmoqda.

Keyingi paytlarda Xitoyning ochiqlik siyosati global hususiyatlarini namoyon etmoqda. U nafaqat tashqi investitsiyalarga keng yo'l ochmoqda, balki xorijdagi xitoy investitsiyalari mablag'lari salmog'ini oshirmoqda.

Albatta, iqtisodiyot mehanizmlarining faol harakatga kelishi natijasida xitoy iqtisodiyoti jahon xo'jaligida munosib ishtirok etmoqda. Har qanday tadbirkor, yirik sarmoyador va albatta ishlab chiqaruvchilar xitoy bozori investitsion iqlimining mo'tadilligi sabab, o'z sarmoyalarini Xitoy

Xalq Respublikasi iqtisodiy tarmoqlariga kiritishda davom etmoqdalar.

Jahon tajribasidan, hususan, Xitoy Xalq Respublikasi tashqi iqtisodiy strategiyasi shakllanishini o'rganish hamda tajribasidan keng foydalanish orqali O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining imkoniyatlarini oshirish maqsadga muvofiqdir.

Mavzuning maqsadi va vazifalari. Bitiruv malakaviy ishining maqsadi Xitoy Xalq Respublikasi bilan O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy hamkorligi istiqbollarini o'rganib chiqish hisoblanadi.

Mazkur maqsadga erishish uchun tadqiqot ishi oldiga quyidagi vazifalar qo'yildi:

- Xitoy davlati amalga oshirgan iqtisodiy islohotlar jarayoni;
- Iqtisodiy islohotlarni bosichlari va mohiyati;
- Xitoy mamlakatini jahon xo'jaligida tutgan o'rni ko'rsatildi;
- Xitoy va O'zbekiston respublikalari bilan iqtisodiy aloqalari tahlil qilindi;
- Xitoyning O'zbekiston Respublikasi bilan iqtisodiy hamkorligining asosiy yo'nalishlari aniqlandi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Xitoy Xalq Respublikasida tashqi iqtisodiy faoliyatni shakllanish tendensiyalari, muammolar va istiqbollari xorijlik bir qator olimlar, jumladan, S.F.Sugirina, Aleksandr S, Rakovskiy S.N, hamda Xitoylik iqtisodchilar Xing Li Jing, Fam Thi Lan An, Szyan Lan, hamda o'zbek olimlaridan G.Melibayeva, E.Mahmudov, R.Alimov, B.Sadibekova, A.Sardorlarning ilmiy ishlarida mazkur masalaning alohida va sohalar bo'yicha jihatlari o'z ifodasini topgan.

Mavzuning predmeti va ob'yekti. Mavzuning ob'yekti Xitoy Xalq Respublikasi bilan O'zbekiston Respublikasi mamlakatlarining iqtisodiy islohotlari va tashqi iqtisodiy faoliyati istiqbollari hisoblanadi. Mavzuning predmeti esa Xitoy Xalq Respublikasi va O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy aloqalarning shakllanishi, mamlakatlarining o'ziga hos ustunlik taraflari hamda yangidan- yangi iqtisodiy islohotlarni va hamkorlik ishlarini jalb qilishdagi o'ziga hos yo'nalishlari hisoblanadi.

Mavzuning ilmiy yangiligi. Tadqiqot natijalari Xitoy jahon xo'jaligida tutgan o'rni ko'rsatilganligi, O'zbekiston Respublikasi bilan iqtisodiy islohotlar olib borilgani va iqtisodiy aloqalar, iqtisodiy hamkorliklar, iqtisodiy salohiyatlar, tavsiflanganligi, va iqtisodiy aloqalarini asosiy yo'nalishlarini ko'rsatib berilganligi, Xitoyning O'zbekiston Respublikasi bilan iqtisodiy

hamkorligining asosiy yo'nalishlari aniqlanganligida o'z aksini topadi.

Xitoy Xalq Respublikasi hamda O'zbekiston Respublikasi o'zaro aloqalar rivoji uchun olib borilayotgan ishlar va strategiyalarni istiqboldagi holatlarini o'rganish tashkil etadi.

Ishning tuzilishi. Bitiruv malakaviy ishi kirish qismi, 2 ta bob, 5 paragraf, xulosa hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

BOB. XITOIDA IQTISODIY ISLOHOTLARNING O'ZIGA HOS HUSUSIYATLARI

1.1. Xitoy iqtisodiy islohotlarning mohiyati, bosqichlari

Xitoy Osiyo qit'asining sharqiy qismida joylashgan bo'lib, Tinch okeanning g'arbiy dengizlari bilan o'rab olingan. Xitoyning quruqlikdagi xududi 9,6 mln. kv. km. bo'lib, qirg'oq bo'ylab 18 ming kilometrlik chegarasiga ega. Xududiy suvining umumiy maydoni esa 4,7 mln. kv. km.ni tashkil etadi. Xitoy tabiiy boyliklarga juda boy mamlakat. Xitoy quruqlik orqali 14 ta, qirg'oq va dengizlar bilan ajralib turadigan 6 ta mamlakat bilan chegaradosh. Xitoy ko'pmillatli mamlakat xisoblanib, uning xududida 56 millat istiqomat qiladi. Xitoyning ichki xududlarida sotsialistik tizim xukmronlik qiladi. Xitoy kommunistik partiyasi (XKP) yagona boshqaruv partiyasi xisoblanadi va XKP raxnomaligida mamlakatni boshqarishda ko'ppartiyaviylik xamkorligiga asoslangan siyosat olib boriladi.

Xozirgi vaqtda Xitoy 4 ta markaziy boshqaruvidagi shaxarlar, 23 ta viloyat (provinsiya), 5 ta avtonom rayon, 2 ta aloxida ma'muriy rayon. Xitoy Xalq Respublikasining poytaxti - Pekin xisoblanadi². Xitoy dunyo mamlakatlari bilan mustaqil tashqi iqtisodiy aloqalar olib boradi. XX asrni ikkinchi yarmidan boshlab Xitoy iqtisodiy rivojlanishini ikki davrga bo'lish mumkin. Birinchi davr (1949-1978) - mamlakatning davlat sektori (davlat va jamiyatlashish korxonalarini) ustun turuvchi markazlashgan rejali iqtisodiyot sharoitida rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ikkinchi davr (1978 yil oxiridan hozirga qadar) esa iqtisodiy erkinlashuv, xo'jalikni boshqarishda bozor tamoyillariga bosqichma - bosqich o'tishga yo'naltirilgan.

1950 yillar boshlariga kelib urushlar sababli iqtisodiy jixatdan zaif agrar mamlakatga aylangan Xitoy hukumatiga Xitoy kommunistik partiyasining (XKP) kelishi va Xitoy Xalk Respublikasining (XXR) e'lon qilinishidan so'ng rivojlanishning sotsialistik yo'liga qadam qo'yildi va juda qisqa muddatda sanoatlashtirish amalga oshirildi. Sobik SSSR yordamida 300 dan ortik yirik

---

² Sadibekova B.Dj. "Xitoy iqtisodiyoti" Toshkent davlat sharshunoslik institute, 2011.

¹⁻
zamonaviy sanoat ob'ektlari qurildi va qishloq joylarda kollektivlashtirish o'tkazildi va kommunallar tizimi tashkil etildi. 1950 - 1970 yillarda Xitoyning iqtisodiy rivojlanishiga mamlakatda ro'y bergan "katta sakrashlar" (1958 - 1960) va "madaniy inqilob" (1966 - 1976) kabi jiddiy siyosiy o'zgarishlar salbiy ta'sir ko'rsatdi³. Madaniy inqilob xalq xo'jaligini boshqarish tizimining izdan chiqishi va iqtisodiy taraqqiyotning orqada qolishiga sabab bo'ldi. Jumladan, 1977 yilda ishchi va xizmatchilarning ish xaqi 1957 yilga nisbatan 28% ga pasaydi⁴.

"Katta sakrashlar" siyosatidan so'ng Xitoyning sobiq SSSR va ittifoq mamlakatlarining deyarli barchasi bilan iqtisodiy munosabatlari yomonlashdi. 1960 yillarda G'arb mamlakatlari bilan tashqi iqtisodiy aloqalar yangi yo'nalishda olib borildi. Xitoyning AQSH va bir qator G'arb mamlakatlari bilan rasmiy munosabatlarining yo'qligi sharoitida mamlakat uchun G'arb texnologiyasi, asbob

- uskunalarini jalb qilish va Xitoy maxsulotlarini jaxon bozoriga olib chiqishning muxim yo'li xisoblangan Gonkong bilan savdo munosabatlari jadal rivojlantirildi. 1970 yillarning oxirida Xitoyda iqtisodiy isloxotlar yo'nalishi ("ochiq eshiklar siyosati") belgilanib olindi. Xitoydagi isloxotlarning asosiy mazmuni rejali iqtisodiyotdan bozor munosabatlariga o'tish edi. Ammo isloxotlarning aniq ravshan konsepsiyasini, yakuniy maqsadi belgilanmaganligi sababli tub o'zgarishlarning rasmiy modeli bir necha marta o'zgartirildi.

1984 - 1991 yillarda maxsus o'zgarishlar kiritilgandan so'ng iqtisodiy isloxotlar aniq maqsadni sotsialistik rejali tovar xo'jaligi tizimini joriy qilish modeliga ega bo'ldi. Xitoydagi iqtisodiy isloxotlarning o'ziga xos jixati o'zgarishlarning bosqichma - bosqich amalga oshirilishidir. Bunda mamlakatning demografiyasi, iqtisodiy rivojlanishni, daromadlarini, xo'jalik yuritishdagi keskin xududiy tafovutlar inobatga olindi. Mamlakat "katta sakrashlar"dan charchadi, jadal sur'atlardagi iqtisodiy o'zgarishlar esa xalq noroziligiga sabab bo'lishi mumkin edi. 1978 yilda boshlangan bozor isloxotlari kutilganidan xam ortiq natijalar berdi va iqtisodiy tizimning o'zgarishiga olib keldi.

Iqtisodiy isloxotlarni amalga oshirish jarayonida uch bosqichli uzoq muddatli reja belgilab olindi:

- qishlok xo'jaligida isloxotlar o'tkazish va tashqi iqtisodiy ochiqlik siyosatini joriy etish (1970

---

³ Sadibekova B.Dj. "Xitoy iqtisodiyoti" Toshkent davlat sharshunoslik institute, 2011

⁴ WTO: механизм взаимодействия национальных экономик. Угрозы и возможности в условиях выхода на международный рынок. / под ред С.Ф.Сугырина. -М: Эксмо.2008.С.244

yillarning oxiridan 1984 yilgacha):

- sanoatda davlat sektorini islox qilish (1984-1988 yillar);

- Xitoyning GATT/Jahon Savdo Tashkiloti tizimiga kirishi (1992 yil) bilan bog'liq iqtisodiy isloxotlar kompleksi.

Xitoyda iqtisodiy isloxotlar strategiyasining muxim vazifalari sifatida quyidagilar belgilab olindi:

- moddiy resurslarni direktiv rejalashtirish va markazlashgan taqsimot ta'sirini kamaytirish orqali narxlarni sekin - asta erkinlashtirish:

- davlat va korxonalar o'rtasida mulkka egalik qilish va xo'jalik yuritish xuquqini bir - biridan ajratish, davlat sektorining ulushi saqlab qolgan xolda, iqtisodiyotning nodavlat sektorini rivojlantirish:

- xududiy va maxalliy ma'muriyat moliyaviy bazasining xo'jalik xuquqlarini kengaytirish:

- dengiz oldi viloyatlarining rivojlanishini qo'llab - quvvatlash va xitoy diasporasi

yashaydigan Gonkong, Tayvan kabi mamlakatlardan kapital jalb qilish: -yuqori jamgarish

normasi xisobiga iqtisodiy o'sishni moliyalashtirish (1980 yillarda 30% dan ziyod, 1990 yillardan va hozirgacha 40% dan yuqori):

- moliya soxasida davlat nazoratini saqlab qolish.

Oilaviy pudrat tajriba sifatida dastlab kambag'al xududlarda 1978 yildan boshlab esa butun Xitoy bo'yicha joriy qilindi. 1983 yilga kelib xitoy dexqonlari " xalq kommunallari " tizimidan oilaviy pudrat tizimiga o'tishdi. Yer dexqonlarga uzoq muddatga ijaraga berildi (avvaliga 15 yilga, keyinchalik ijara muddati 30 yilgacha uzaytirildi), qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarida bozor narxlarida maxsulotning ma'lum qismini sotish imkoniyati paydo bo'ldi. Bir vaqtning o'zida davlatning xarid narxlari xam oshirildi. Davlatning g'allaga bo'lgan monopoliyasi 1985 yilgacha saqlanib turdi. 1980 yillarning ikkinchi yarmiga kelib bozor narxidagi qishloq xo'jaligi maxsulotlarining taxminan 60% sotildi (1978 yilda - faqat 8%).

Bu ko'rsatkich 1990 yilga kelib 80% gacha ko'tarildi, 2005 yilda esa qariyb 100% ni tashkil qildi⁵.

1970 yilning oxirida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va savdo munosabatlarini kengaytirishga qaratilgan tashqi iqtisodiy ochiqlik siyosati e'lon qilindi. Shu maqsadda dengiz

---

⁵ WTO: механизм взаимодействия национальных экономик. Угрозы и возможности в условиях выхода на международный рынок. / под ред С.Ф.Сугырина. -М: Эксмо.2008.С.246

bo'yidagi viloyatlarda turli xil maxsus iqtisodiy xududlar tashkil qilindi. Ularning eng mashxurlari Shenchjen, Juxay, Shantou (Guandun provinsiyasi) va Syamenlardir (Futszyan provinsiyasi). Xitoyda tashqi iqtisodiy soxaning erkinlashuvi bosqichma - bosqich amalga oshirildi.

Dastlab, Tashki Iqtisodiy Aloqalar vazirligining eksport - import operatsiyalarini amalga oshirish monopoliyasi tugatildi , keyinchalik esa xududiy birliklar tarmoq va maxalliy tashqi savdo kompaniyalariga bo'lib berildi. Davlatning eksportni xarid qilish tizimi korxonalararo iqtisodiy shartnomalar tizimi bilan almashtirildi, eksportyorlar uchun valyuta ajratmalari tizimi joriy etildi. 1984 yilda davlat korxonalarida shartnoma tizimi kiritildi. Davlat zimmasiga soliq ajratmalarning belgilangan miqdori biriktirib qo'yildi, korxonaning kengayishi natijasida shakllangan daromad korxonaga ixtiyoriga qarab ishlatilishi mumkin edi.

Agrar isloxotlarga qadar davlat korxonalarini o'z maxsulotlarini faqat davlat narxlarida sotgan bo'lsalar, isloxotdan so'ng ular o'z maxsulotlarining ma'lum miqdorini bozor narxlarida sotish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Sanoat sektoridagi isloxotlar qishloq xo'jaligi isloxotlariga qaraganda ancha mushkul kechdi. Mazkur isloxotlar to'la muvaffaqiyat qozonmadi va davlat sektori muammosi xal etilmadi. Xukumat davlat korxonalarini faoliyatini muvofiqlashtirish, mulkchilik xuquqlarini nazorat qilish, subsidiyalarni taqdim etishni davom ettirdi. 1980 yillar boshidan qishloq xo'jaligida mexnat unumdorligining oshishi natijasida qishloq xo'jaligi korxonalarining martabasi oshdi (1978 - 1988 yillarda o'sishning o'rtacha yillik darajasi 28% ni tashkil qildi).

Qishloq joylardan shaxarlarga ko'chib boruvchi ishchi kuchi oqimini ushlab turish sharoitida bu korxonalar ortiqcha ish kuchining asosiy qabul qiluvchilariga aylandilar. Qishloq xo'jaligi korxonalarini iqtisodiyotning davlat sektoriga tegishli bo'lib, oziq - ovqat va iste'mol tovarlari, qurilish materiallari va boshqa maxsulotlarni ishlab chiqarish bilan shug'ulangan. Ishlab chiqarilgan maxsulotlarining katta qismi eksportga chiqarildi. 1980 yillar o'rtalariga kelib Xitoyda ikki sektorli iqtisodiyot shakllandi: bozor sharoitida majburan faoliyat ko'rsatayotgan, markazlashgan rejalashtirish xamda ta'minotga asoslangan davlat korxonalarini va o'sib boruvchi ishlab chiqarish bloki. Bu tizim o'z xarajatlariga ega bo'lib, xususan, davlatning arzon narxlaridagi resurslar xaridi va maxsulotlarni bozor narxlarida sotish amaliyotidan foydalana boshladi. 1990 yillarda bank, soliq va valyuta boshqaruvi tizimlari islox qilindi.

Davlat mulki soxasida esa jiddiy va bosqichma - bosqich islox qilish tadbirlari amalga oshirila

boshlandi. 1994 yilda sodir bo'lgan bank isloxoti maxsus banklarni (Xitoy Banki, Xitoy Qishloq Xo'jaligi Banki, Xitoy Qurilish Banki, Xitoy Savdo - Sanoat Banki) tijorat banklariga o'zgartirish, yangi tijorat banklarining rivojlanishi va notijorat kreditlash uchun belgilangan uchta asosiy bank tuzishga qaratilgan edi. Pul - kredit operatsiyalarining yangi turlari qisqa muddatli va filiallararo kreditlash, trust operatsiyalari, kredit kartochkalarini xisob - kitobda ishlatish, qimmatbaxo qog'ozlar bilan bog'lik operatsiyalar rivojlandi. Soliq isloxotining asosiy mazmuni (1994 yil) - Xitoy korxonalarida mulkchilikning barcha shakllari uchun daromad solig'i bir xil belgilandi, soliq tushumlaridan markazlashgan byudjet ulushi ortdi. Soliq isloxotlarigacha bo'lgan davrda uzoq muddatli bitimlarda belgilangan me'yorlar asosida daromadning ma'lum qismi markazga yuborilib, maxalliy byudjetlarda to'planardi⁶. Bugungi kunda Qo'shimcha Qiymat Solig'ining 75% i va qator boshqa soliqdan bevosita markaziy byudjetga kelib tushadi.

Valyuta isloxoti natijasida 1994 - yilning 1 - yanvaridan banklararo valyuta birjasida xar kunlik savdo - sotiq natijalari asosida yuanning Xitoy Markaziy Banki tomonidan belgilangan yagona bozor kursi kiritildi (1994 yilga qadar baravariga ikkita valyuta kursi amal qilgan: rasmiy va bozor kursi, 1993 yilga kelib bozor kursida valyutaning 80% i sotib olinarda va sotilardi). Umuman, valyuta isloxoti o'tkazildi va yuanni konvertatsiyalash yo'lidagi ilk bosqich xisoblandi⁷. 1990 yillar ikkinchi jamiyatlariga aylantirish jarayoni boshlandi. Mudofaaning zamonaviy texnologiyalar sanoati, noyob metallar qazib chiqarish va monopoliyasi doirasida amal qiladigan soxalarini xususiylashtirish mumkin bo'lmagan.

Davlat energetika va transport korxonalarini xususiylashtirish jarayonini nazoratpaketin Xususiylashtirishning jadallashuvi bilan davlat mulkining klassik tushunchasi o'zgarib boradi.

Uning tarkibiga nafaqat davlat korxonasining o'zi, balki aksiyadorlik va aralash kompaniyalardagi nazorat paketi yoki oddiy ulushli paylar xam kiradi.

Muvaffaqiyatli iqtisodiy isloxotlar Xitoyni iqtisodiy o'sish darajasi bo'yicha jaxonda peshqadam mamlakatlardan biriga aylandi. Taxlillar ko'rsatishicha, Xitoyda iqtisodiy o'sishning o'rtacha yillik sur'atlari 1978 - 2010 yillarda 9,0% dan yuqori bo'ldi⁸. Jaxon Banki ma'lumotlariga ko'ra esa oxirgi besh yil ichida, Xitoy iqtisodiyoti yiliga o'rtacha 10% ga, 1990 - 2010 yillarda axoli jon boshiga to'g'ri keluvchi yalpi ichki maxsulot xajmi 341,4

---

⁶ Sadibekova B.Dj. "Xitoy iqtisodiyoti" Toshkent davlat sharshunoslik institute, 2011

⁸ Александр С. Деньги от председателя, или финансовая стабилизация в Китае./Центразия, 07.04.2003. <http://www.cenrasia.ru/>
Статистика Китая.

dollardan 4392,6 dollargacha, ya'ni 13,3 martaga o'sdi. Iqtisodchi J.Stiglits xisob - kitoblariga va ilmy pragnoziga qaraganda Xitoy iqtisodiyoti oxirgi 20 yil davomida jami rivojlanayotgan mamlakatlarning qa'riyb yarim yalpi 1 9 iqtisodiy o'sishini ta'minlab berdi . 2008 yilda Xitoy iqtisodiyoti nominal qiymat bo'yicha Germaniyani va 2010 yilga kelib Yaponiyani quvib o'tdi. 2040 yilda esa AQSHni orqada qoldirib, jaxondagi yirik iqtisodiyotga aylanishi kutilmoqda.

Xitoy iqtisodiy islohotlarining jiddiy yutuqlariga qaramay iqtisodiy o'zgarishlar eski muammolarni keltirib chiqardi:

- axolining o'ta zichligi va ishchi kuchining ortiqchaligi, qishloq joylarda axolining 53% idan ziyodi yashashi, qishloq xo'jaligida esa axolining 49% i band;

- atrof - muxitning buzilishi, yer fondining kamayib borishi, suv resurslarining ifloslanishi (daryolarning 80% i zararlangan) - rasmiy ma'lumotlarga ko'ra,

1^A

ekologik zarar mamlakat YAIMning 10% iga teng ;

- xududlar bo'yicha iqtisodiy o'sish darajasining notekis rivojlanishi. Xitoyda aslida bir nechta xududiy iqtisodiyot mavjud. Xitoy xududini shartli ravishda uch iqtisodiy xududga bo'lish mumkin: 1) Sharqiy dengiz bo'yi mintaqasi (Pekin, Tyanszin, Shanxay, Guandun, Xaynan); 2) Markaziy; 3) G'arbiy. Iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan xudud mamlakat sharqida joylashgan dengiz bo'yi xududi xisoblanadi. Bu xudud Xitoy umumiy maydonining 11 % ini, jami axolining qariyb 40% i mana shu xudud axolisini tashkil qiladi. Bu xududlarda davlat korxonalari ulushi va sanoatning xomashyo tarmoqlari korxonalari nisbatan ancha kam joylashgan (Guandun, Szyansu provinsiyalari). Rivojlanish darajasi va surati bo'yicha Markaziy rayon ikkinchi o'rinda turadi. G'arbiy xududlar esa umumiy maydoniing 18% ini va jami axolining 20% ini tashkil qiladi⁹;

- daromadlarda tabaqalashuv darajasining o'sishi. Xitoyda iqtisodiy o'sishning barqaror sur'atlarga egaligi bilan bir qatorda ijtimoiy tabaqalashuv darajasi xam keskinlashib bormoqda. Bir tomondan, qishloq va shaxar axolisi o'rtasida, ikkinchi tomondan esa, mamlakat dengiz bo'yi provinsiyalari va kambag'al ichki xududlari o'rtasida farq yiriklashib bormoqda;

- mamlakatda 10% yuqori daromad oluvchilarning miqdoriga umumiy daromadlarning 45% i to'g'ri keladi, 10% kambag'al yashovchilar esa, fakat 1,4% ni tashkil kiladi. Xozirgacha Xitoyda mamlakat axolisining aksariyat qismini o'z ichiga oluvchi ijtimoiy kafolatlarining mukammal tizimi

---

⁹ MelibayevaG.A., GaziyeV.F.Sh.. "Xitoyning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan iqtisodiy hamkorligi". O'quv qo'llanma. Toshkent 2011.120 bet

xali xam ishlab chiqilmagan. Xususan, 1993 yilda shaxarlarda yashovchilarsh 71% tibbiyot sug'urtasiga ega bo'lgani xolda bu ko'rsatkich 2003 yilda 43% ga, qishloq axolisida esa atigi 3% ga teng bo'ldi;

- shaxar va qishloq axolisini ijtimoiy qo'llab - quvvatlash miqyoslari tafovutini xisobga olgan xolda, qo'shimcha soliqlarni olib tashlagandan keyingi daromadlar o'rtasidagi tafovut extimoli 5/1-6/1 ga yetishi mumkin, bu esa dunyo buyicha ijtimoiy tabaqalashuvning eng yuqori darajasi xisoblanadi. Mamlakatning sharqiy, markaziy, g'arbiy provinsiyalari o'rtasidagi jon boshiga to'g'ri keluvchi daromad ko'rsatkichining xududiy ajralishida esa 1980 yildagi 1,53 dan 1,89 marta, 2002 yilda 2,03 dan 2,57 martagacha oshdi;

- kambag'allik miqyosi xaligacha axamiyatli xisoblanadi. Mamlakatda kambag'allik darajasini pasaytirish borasida samarali chora - tadbirlar amalga oshirilishi natijasida absolyut qashshoqlik darajasida yashovchilar 1978 yilda 250 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa, bu kursatkich 2006 yilda 21,5 mln. kishigacha qisqardi. Shunga qaramasdan Xitoyda kunlik xarajati 1,25 dollarga teng bo'lganlar ulushi 15,9% ni tashkil etadi;

- resurslarning samarasiz ishlatilishi. Xitoyda bir dona maxsulot ishlab chiqarishga rivojlangan mamlakatlarga nisbatan 30% ko'p energiya sarfalanadi. Sanoatda mexnat unumdorligi AQSHga nisbatan 5% ni tashkil etadi.

XULOSA

Xitoy iqtisodiyotini rivojlanishini o'ziga xos xususiyatlari va boshqa rivojlanayotgan davlatlardan farqi uning bir xilda rivojlanmaganligidir. Iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri iqtisodiy faol aholining o'sishidir.

Xitoydagi iqtisodiy salohiyat o'sishining yana bir omili bu Xalq xo'jaligiga katta miqdorda kapital quyilmalarining quyilishidir. Asosiy kapitalga qo'shimcha quyilmalar kelib tushdi natijada, uning milliy iqtisodiyotidagi YaIM dagi ulushi ham oshib bordi. Bu o'sish mamlakatda yangi iqtisodiy islohotlarni va yangi hamkorliklar, aloqalar vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

Xitoy yaxlit milliy iqtisod tizimini yaratmay turib, jahon integratsion jarayonlariga qo'shib ketdi. Milliy iqtisod esa, bu mamlakat xalq xo'jaligidagi emas, balki, jahon xo'jaligining ham katta bo'g'ini hisoblanadi. Ichki bozordagi asosiy tovarlar ishlab chiqarish bo'yicha chet el kapitaliga korxonalar mamlakatda yetakchi o'rinlarni egallab oldilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Xitoy Xalq Respublikasi hamda O'zbekiston Respublikasi hozirda muhim hamkori darajasiga aylanib ulgurgan.

2003-yilda siyosiy, iqtisodiy, harbiy-texnik va madaniy - ijtimoiy rivojlantirish to'g'risida qator hujjatlar imzolangandan keyin Xitoy Xalq Respublikasining O'zbekiston Respublikasidagi ishtiroki har jihatdan o'sishni boshladi.

Xitoy bilan O'zbekiston o'rtasidagi eng katta 10 ta yirik qo'shma korxonalar¹⁰:

1. "Elektron hisoblagich" 2004-yilda (O'zbek energo bilan);
2. "UzCnpetroleum" 2005-yilda;
3. "Mingbulokneft" 2008-yilda;
4. "AziaTransGaz" 2008-yilda;
5. "Timuchin" 2008-yilda (Qashqadaryoda sutkasiga 3800ta shifer ishlab chiqaradi);
6. "Farbayteksnoteks" 2008-yilda (pilla qayta ishlash);
7. "Pengsheng" 2008-yilda (Sirdaryoda keramika ishlab chiqarish bo'yicha);
8. "Aslqog'oz" 2009-yilda (Sirdaryoda qog'oz ishlab chiqarish)

---

¹⁰Maxmudov E.A. "O'rganilayotgan mintaq mamlakatlarida AKT sohasi" o'quv qo'llanma. Toshkent.: 2013

9. “Energozashita silver star” 2010-yilda (electron jihozlarni ishlab chiqaradi);

10. “Kristalfuinindustries” 2010-yilda (qurilish materiallari ishlab chiqaradi).

O'zbekistonning telekommunikatsiya sohasi brogan sari Xitoy kompaniyalari diqqat markazidan o'rin olmoqda. Hozirda O'zbekiston bozorida Xitoyning ZTE, Huawei Technologi kompaniyalari faoliyat olib borayotgan bo'lib, O'zbekistonda qator loyihalarni amalga oshirmoqdalar.

O'zaro savdo aylanmasi hajmining barqaror o'sib borayotgani ham qiqqatga sazovordir. Masalan, so'nggi 6 yildagi mamlakatlarimiz o'rtasidagi Tovar ayrboshlash hajmi qariyb 6 barobarga oshdi va 2013-yilda 5.2 milliard dollarga yetdi¹¹. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil iyun oyida Xitoyga tashrifi chog'ida 30 dan ortiq investitsiya loyihalarini amalga oshirishga qaratilgan 5.3 mlrd dollardan ziyodroq miqdordagi hujjatlar imzolangan. XXR raisi 2013-yil sentabr oyidagi O'zbekistonga davlat tashrifi doirasida umumiy qiymati 15 mlrd dollarga teng loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan 31 ta hujjat imzolandi. Ushbu hujjatlarda 7.7 mlrd dollarlik moliyaviy resurslar, shu jumladan, Xitoy kompaniyalarining 1.3 mlrd dollarlik to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalari, ushbu mamlakat banklarining 6.1 mlrd dollarga teng bo'lgan kredit mablag'lari va 0.3 mlrd dollarlik davlat grantlari jalb etish ko'zde tutilaon O'zbeki ctonda virij kamtali iohtirnkidogi 466 ta knrvnno jumladan to'la Xitoy

---

¹¹Xitoy va O'zbekiston aloqalari. (UzA.uz)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENT ASARLARI

- 1.1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013- yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi.
- 1.2. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. - T.: "O'zbekiston", 2011.
- 1.3. I.A. Karimov. Jahon moliyaiy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. - T.: "O'zbekiston", 2009. - 11-bet.
- 1.4. Каримов И.А. Узбекистан на пороге XXI века: угрозы безопасности, условия и гарантии прогресса. - Т.: Узбекистон, 1997.-С.275- 276
- 1.5. Выступление Президента Республики Узбекистан И.А.Каримов на саммите ШОС. Ташкент. 2010.
- 1.6. И.А.Каримов. Узбекистон - бозор иктисодиётига утишнинг узига хос йули. - Т.: "Узбекистон". 1993. - 128 б.

Maxsus adabiyotlar va darsliklar

- 2.1 Melibayeva G.A., Gaziyeв F.Sh. "Xitoyning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan iqtisodiy hamkorligi" O'quv qo'llanma. Toshkent 2011 -yil. 120 bet
- 2.2 Maxmudov E.A. "O'rganilayotgan mintaqa mamlakatlarida AKT sohasi" o'quv qo'llanma. Toshkent.: 2010 y
- 2.3 Sadibekova B.Dj. " Xitoy Iqtisodiy ". O'quv qo'llanma. Toshkent davlat sharqshunoslik institute 2011.
- 2.4 ВТО: механизм взаимодействия национальных экономик. Угрозы и возможности в условиях выхода на международный рынок. / под ред С.Ф.Сугырина. - М: Эксмо.2008.С.244
- 2.5 Александр С. Деньги от председателя, или финансовая стабилизация в Китае./Центразия, 07.04.2003. <http://www.cenrasia.ru/>

2.6 Синглиц Дж. Сравнение китайской и зарубежной экономических систем. 2001.

С.4

2.7 Раковский С.Н. Китай в современном мире. // География №18. 2007.

2.8 Мировая экономика и международные отношения. №6. 2009

2.9 Михеев В. Китай. Мировая экономика и международные отношения. №7. 2004.

С.48

3.1 Гелбрас В. Россия и Китай в условиях глобального кризиса. //Мировая экономика и международные отношения, №11, 2011.С.66

Internet resurslar

4.1 Синьхуа Агентлиги. / <http://www.russian.xinhuanet.com/russian/>.

4.2 Деловой журнал "ChinaPRO" - Весь Китай. Статьи / <http://www.chinapro.ru/articles/>.

4.3 <http://www.o-kitae.ru/istoriya-ekonomiki-kitaya/ekonomika-kitaya.html>.

4.4 <http://www.globalaffairs.ru/numbers/16/4795.html>

4.5 www.press-service.uz

4.6 <http://www.sipri.org/contents/publications/Policypaper17.html#download>

4.7 <http://www.UzA.uz>

4.8 www.gov.china.com

4.9 www.chnastatic.org.com

4.10 <http://www.china.org.cn/russian>

² Xitoy Bosh statistika qo'mitasi ma'lumotlari, - Pekin, 2008.

³ UzA.expo.uz

⁸ Tashqi iqtisodiy aloqalar Xitoy bo'yicha.

¹² Синглиц Дж. Сравнение китайской и зарубежной экономических систем. 2001. С.4

¹³ Раковский С.Н. Китай в современном мире. // География №18. 2007.

²⁸ <http://www.chinawindow.ru>

³¹ Потапов М. Вступление КНР в ВТО условия присоединения

последствия для китайской экономики //Внешнеэкономическая модель развития стран Восточной Азии. -М. международные отношения. 2004.С.88

³² Sadibekova B.Dj. “Xitoy iqtisodiyoti” Toshkent davlat sharshunoslik institute, 2011

³³ Китай — ВТО”

³⁸ <http://russian.sme.gov.cn>

³⁹ <http://russian.china.org.cn>

⁴² Xitoy Bosh statistika qo'mitasi, - Pekin.

⁴⁷ MelibayevaG.A., GaziyeV.F.Sh.. “Xitoyning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan iqtisodiy hamkorligi”. O'quv qo'llanma.

Toshkent

2011.120 bet

⁵² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori 1994 - yil 20 aprelidagi 193 qarori

⁵⁶ O'zA.Iqtisod.uz Oz'bekiston va Xitoy hamkorlik loyihalari.uz

⁵⁷ Nigmanov A.U. “XXR va O'zbekiston respublikasining energetika sohasidagi aloqalarining rivojlanish hususiyatlari”/“Ilm-fan va barkamol avlod”. “XMI va mamlakatshunoslik” fakulteti bakalavr va magistratura talabalarining ilmiy-amaliy konferensiyasi. Toshkent 2010-yil.

109-bet

⁵⁸ <http://www.uzinform.uz.news>